

4

kapitalisme & klimaat

Wasmiddel:

80 gram geraspte Marseille- of olijfzeep
40 gram baking soda (voor de witte was)
60 druppels etherische olie
5 liter water

Kook een liter water. Voeg de geraspte of fijngesneden marseillezeep toe. Roer goed door. En blijf doorroeren tot alle zeep is opgelost. Voeg nog vier liter kokend water toe (dit kan ook in een schone emmer als je niet zo'n grote pan hebt). Giet de helft van het zeepsop over in een andere pan of emmer en voeg hieraan de

4. kapitalisme & klimaat

soda toe. Soda heeft een licht blekend effect en is daardoor geschikt voor de witte was. (Let op: hele oude wasmachines hebben soms nog aluminium onderdelen en die wasmachines kunnen niet tegen soda, het tast namelijk de aluminiumonderdelen aan). Laat dit 1 nacht afkoelen en voeg dan de volgende dag naar keuze de etherische olie toe. 30 druppels per 2,5 liter wasmiddel of als je een sterkere geur wilt dan nog iets meer.

Kosten: ongeveer 15 cent per liter.

Bereidingstijd: 15 minuten.

We hebben het verleerd. Slim economisch leven. Wasmiddel koop je in de supermarkt, dat maakt je niet zelf. Niet dat dat spul beter wast, dat hebben we ons door generaties reclames laten aanpraten. Het is vooral gemakkelijk. Denken we. Gemakkelijk, omdat het eens de drie maanden een kwartiertje in de keuken 5 liter wasmiddel maken zo moeilijk nog een plekje in onze agenda weet te vinden. En het blijkbaar ‘moeite’ is. Het is niet eens dat we de tijd niet meer willen nemen voor eenvoudige huishoudelijke en flink besparende klusjes (want wasmiddel bij de Appie is op zijn goedkoopst zo’n 18 maal zo duurder), het probleem is dat we het niet meer weten. We zijn het vergeten, dus niet verleerd maar vergeten. Eenvoudig en economisch leven leren we niet op school. Op school leren we om goede consumenten te zijn, niet om met de hand een brood te bakken. Laat staan welke ingrediënten voor goed en lekker brood noodzakelijk zijn of op hoeveel manieren je brood kunt bakken en dat geen bakkerij lekkerder brood maakt dan wat je zelf bakt, als je wat ervaring hebt opgebouwd. Op school leren we niet leven maar werken, consumeren en consumeerderen. Want

onze wereld - zo is ons bewust èn onbewust aangeleerd - kan alleen verder als er sprake van economische groei is. Adam Smith, de Schotse moraalfilosoof schreef tussen 1766 en 1776 in zijn 'Een onderzoek naar aard en oorzaak van de rijkdom van staten' al dat natiestaten ernaar streven zich te verrijken en om die reden kiezen voor een inrichting van de maatschappij gegrondvest op de denkbeeldige noodzaak van grenzeloze economische groei. De drager voor die groei was, en is, het individuele streven naar welstand. Het boek droeg hij overigens op aan een in Amerika geboren Hollandse bankier, Henry Hope, die later een rol van belang speelde tijdens de Franse revolutie. Maar dat is een ander verhaal.

Smith stelde dat het najagen van het eigen individuele belang vanzelf het grootste maatschappelijke belang zou dienen:

"door het eigen belang na te jagen bevordert het individu het maatschappelijk belang vaak effectiever dan wanneer hij echt de bedoeling heeft dat maatschappelijk belang te dienen."

Een vooral zelfzuchtige benadering. Hij zei in een eerder werk er wel bij dat dat eigenbelang niet tot egoïsme mag verworden:

"door veel voor anderen te voelen en weinig voor onszelf; zelfzuchtigheid beperken en onze welwillende affectie beoefenen, vestigt de perfectie van de menselijke natuur."

De grenzeloze optimist!

4. kapitalisme & klimaat

Want wat deze 18e-eeuwer natuurlijk wel wist: de mens, eenmaal gewend aan de beloning van egoïsme, zal niet snel om het algemeen nut denken. Socialisme was in zijn tijd nog niet bedacht en de Franse revolutie had nog niet plaatsgevonden. De adel regeerde samen of tegen de kerk. De burger had amper ruimte en uitbuiting was regel, geen uitzondering. Wat dat betreft is de wereld toch zeker ver gekomen sinds de tijd van Adams, nietwaar?

Tenzij je een Nepalese arbeider bent die aan voetbalstadions in Qatar bouwt en de ene na de andere landgenoot ziet sterven, geofferd op het altaar van de FIFA, die voorziet in onze moderne vorm van brood en spelen: het internationale voetbal. Eén van die sporten waar het volk voorgehouden wordt dat sportieve prestaties het hoogste streven zijn terwijl aan de basis schokkende verrijking en uitbuiting plaatsvinden. Ten koste van wat willen wij burgers voor de buis hangen en zien hoe 'ons' Nederlands elftal anderen landen verslaat? Wedstrijden mogelijk dankzij inmiddels duizenden dode arme sloebbers uit landen waar de burgers zich maar zelden een televisie kunnen veroorloven. Moderne slavernij in de meest expliciete vorm ter meerdere eer en glorie van een favoriete sport van een beter bedeed deel van de mensheid. Voelt u zich al een beetje schuldig? En waarom moest Ajax ook alweer de winterstop in Qatar doorbrengen?

Ik kan er niets aan doen, maar naarmate ik ouder wordt walg ik meer en heftiger van de houding van het westen èn het oosten; want China, India, Indonesië, de Filipijnen, ze zijn geen haar beter. Regeringen wereldwijd zijn verslaafd geraakt aan economische groei want hun burgers zijn verslaafd geraakt aan economische groei. De staten willen rijker worden omdat de burgers rijker willen wor-

den, een nieuwe iPhone is belangrijker dan een nieuw geplante boom. En we doen allemaal mee. We hebben ons laten persen in de mal van de eeuwige en beïnvloedbare consument. Welzijn wordt afgemeten aan welstand, de dikte van de portemonnaie en het saldo op onze bankrekeningen. Niet aan de hoogte van de staatsschuld, die is immers naast torenhoog ook collectief en als zodanig dus niet herkenbaar als schuld van het individu. De nieuwe auto, het aantal zonnepanelen op het dak, ze zijn bepalend geworden in onze wereld. Dat we met het grootste gemak anderen op deze zelfde wereld dat allemaal ontzeggen, duizenden laten verdrinken in de Middellandse zee omdat ze ook zo graag die dingen hebben die wij hebben, omdat ze 'op onze banen uit zijn' terwijl wij toch echt niet de miezerige baantjes accepteren die we de nieuwe armen toebedelen, het maakt ons allemaal helemaal niets uit. Dat de planeet sterft onder de druk die wij leggen op de winning van grondstoffen, de opwekking van steeds meer energie, dat in Brazilië het oerwoud sterft onder de kettingzagen van de houthandelaars en soja-plantagehouders, dat we daar onze mening over hebben maar het ons tegelijkertijd geen donder uitmaakt dat in Noord-Amerika de bossen gekapt worden om opgestookt te worden in onze biomassacentrales zodat we onze inductiekookplaten kunnen gebruiken terwijl we allesbehalve koolstofneutraal zijn, dat maakt me razend.

Het maakt dat ik van dat al geen deel meer wens uit te maken. Maar mijn hemel, wat is het moeilijk om je eraan te onttrekken. Want enige tijd geleden reed ik met de trein naar Praag om mijn zoon te zien. Vliegen wil ik niet meer binnen Europa, tenzij het echt niet anders kan. En ja, dat kost tijd en het is vaak duurder om ander vervoer te

4. kapitalisme & klimaat

kiezen. En dan nog. En dan nog! Dan nog gebruik ik elektriciteit terwijl als ik met een koets was gegaan dat niet nodig zou zijn geweest. Er zijn alleen geen koetsen meer en je moest eens weten hoeveel een paard vreet en wat dat dan weer kost aan grondstoffen. Je zou bijna ophouden te leven, zodat je de planeet niet nog meer belast.

Smith is zeker (mede)verantwoordelijk te stellen voor het hedendaagse liberale gedachtengoed, en indirect voor het neo-liberale egoïsme. Ware het niet dat hij ons al direct wees op de gevolgen. Hij was een moraalfilosoof, iemand die ons de dilemma's schetst en een denkrichting schenkt. Ik denk op mijn beurt dat we hem gewoon verkeerd hebben begrepen. Schreef hij misschien een waarschuwing? Ik denk het. Wat hij zeker niet voorzag is dat de macht van de natiestaat later verlegd zou gaan worden naar grote corporaties; aan het einde van de negentiende eeuw omschreven als het grootkapitaal. Waar de franse revolutie zich richtte tegen de uitbuiting van het volk door de adel, zouden de socialistische en communistische revoluties zich richten tegen de macht van het grootkapitaal (dat in landen als Rusland en de Duitse staten overigens vaak nog in handen was van de adel). En ze zouden het uiteindelijk afleggen tegen de nieuwe adel van het kapitalisme: de corporaties die staten voor zich laten werken en de macht van staten verre overstijgen.

Maar hoe zit dat dan met het klimaat in relatie tot de economie en waarom spreek ik van kapitalisme in plaats van economie? Om met het laatste te beginnen: eenvoudigweg omdat er in deze tijd geen andere economische modellen bestaan dan het kapitalisme dat van ideologie tot dominant economisch model is geworden. Naomi

Klein, journaliste en strijdster tegen het neo-liberalisme, zegt daar in haar boek *Brand!* het volgende over:

“De klimaatverandering kwam bij ons in beeld op een moment in de geschiedenis dat de politieke en sociale omstandigheden juist zeer slecht berekend waren op een probleem van deze aard en omvang. Dat moment was het einde van de grijpgrage jaren tachtig, en viel samen met het startschot van de kruistocht om het gedereguleerde kapitalisme over de hele wereld te verspreiden.”

Ze maakt in dit recente werk ook volstrekt duidelijk dat wie spreekt over dreiging door toenemende migratiestromen en terreur van buitenaf en de in reactie daarop steeds verdere beperking van individuele vrijheden en democratie, ontzettend naïef is. Zeker omdat ze de terreur van binnenuit en de boze witte mannen meestal negeren. De belangen van corporaties en het rijzend populisme worden gediend door een toenemende gekunstelde - want gecreëerde - onzekerheid of zelfs angst onder de bevolking. De uitwassen daarvan, migratieproblematiek in Europa en de V.S., terreuraanslagen als in Christchurch en elders en de breed geaccepteerde openlijke en flagrante massadiscriminatie op economische gronden, zijn feitelijk gereedschappen of tactieken in een bizarre strijd ter bescherming van het op grenzeloos consumentisme geschoeide eigenbelang. Niet alleen heeft Klein haar strijd verloren, ook Adam Smith heeft dat, als we zijn waarschuwing tegen individueel en collectief egoïsme serieus nemen. Klein vervolgt in *Brand!*:

4. kapitalisme & klimaat

“In maart 2006 waarschuwden twee belangrijke intercollegiaal getoetste studies dat de zeespiegelstijging zich veel sneller zou kunnen voltrekken dan voorheen werd gedacht. Een van de auteurs van de eerste studie was James Hansen, misschien wel de meest gerespecteerde klimaatwetenschapper ter wereld. Hij waarschuwde dat, als onze uitstoot de huidige trend blijft volgen, we te maken krijgen met ‘het verlies van alle kuststeden, de meeste van ‘s werelds grote steden en al hun geschiedenis’ - en niet over duizenden jaren maar vroeg in deze eeuw al. Met andere woorden: als we geen radicale verandering eisen, stevenen we af op een wereld vol mensen op zoek naar een thuis dat niet meer bestaat.”

En:

“Een cultuur die zo weinig waarde hecht aan zwarte en gekleurde levens dat deze bereid is mensen in de golven te laten verdwijnen, of zichzelf in brand laten steken in detentiecentra, zal ook bereid zijn de landen waar die zwarte en gekleurde mensen wonen in de golven te laten verdwijnen, of te laten uitdrogen in de hitte door gebrek aan regen.”

Op het moment dat ik dit schrijf is het morgen 31 januari, een in Zeeland nog altijd beladen datum als het om de hoogte van de zeespiegel gaat. In dat verband is het dus een gerechtvaardigde vraag in hoeverre er ruimte gegeven moet worden aan politici-klimaatontkenners die eenmaal aan de macht zomaar tegen ophoging van de dijken zouden kunnen gaan stemmen omdat dat ‘teveel kost en dat geld beter besteed kan worden’ en de klimaat-

problematiek een 'links verzinsel' is. We gaan het de volgende verkiezingen - alle volgende verkiezingen - zien. En gelukkig wonen we niet op de Malediven waar ze geen dijken hebben.

Maar erger nog, want faciliterend, is dat populistische politici zich inspannen om de ongebreidelde economische groei zelfs tot evangelie te verklaren en alle wetenschap met betrekking tot geologie, meteorologie, natuurkunde, scheikunde, biologie en zelfs historie terzijde schuiven wanneer iemand het over de verslechtering van het wereldwijde klimaat heeft. Dat is niet alleen dom maar doet ook simpelweg niet ter zake. Er is geen ontkennen aan de snel krimpende gletsjers, de absurde bosbranden die de Australische, Amerikaanse, Aziatische en Europese continenten teisteren, de razendsnelle kap van het Braziliaanse oerwoud, de snelle afname van de diversiteit van flora en fauna in onze eigen contreien, de veranderingen van de gemiddelde jaartemperaturen en de recordtemperatuur op Antarctica, het verdwijnen van de Hollandse winters en poolkappen en als gevolg daarvan de op het oog langzame maar historisch gezien snelle stijging van de zeespiegel. Klein geeft een saillant voorbeeld hoe er in sommige kringen nog altijd gedacht wordt:

“Een heer op de vierde rij heeft een vraag. Hij stelt zich voor als Richard Rothschild. Hij vertelt het publiek dat hij zich verkiesbaar heeft gesteld voor de functie van districtsbestuurder in het district Carroll in Maryland omdat hij tot de conclusie is gekomen dat het beleid om de opwarming van de aarde tegen te gaan eigenlijk ‘een aanval op het kapitalisme van de Amerikaanse middenklasse’ is. Zijn vraag voor de panelleden die

4. kapitalisme & klimaat

bijeen zijn gekomen in een van de Marriott Hotels in Washington is deze: 'In hoeverre is deze hele beweging niet gewoon een groen paard van Troje met een buik vol rode, marxistische sociaaleconomische doctrine?' Hier, op de zesde internationale conferentie over klimaatverandering van het Heartland Institute, de plek waar mensen samenkomen die de overweldigende wetenschappelijke consensus dat de aarde opwarmt door menselijke activiteit met hart en ziel ontkennen, geldt dit als een retorische vraag. Zoiets als aan een groep vergaderende Duitse centrale bankiers vragen of de Grieken wel te vertrouwen zijn. Maar de panelleden laten geen kans voorbijgaan om de vragensteller te vertellen hoezeer hij gelijk heeft. Chris Horner, een senior lid van het Competitive Enterprise Institute [...] buigt de tafelmicrofoon naar zich toe. 'Je kunt wel denken dat dit over het klimaat gaat,' zegt hij onheilspellend, 'en veel mensen doen dat ook, maar dat is geen verstandige gedachte.' Horner, [...] haalt graag radicaal activist Saul Alinsky aan: 'Het probleem is niet het probleem.' Het probleem is blijkbaar dat 'geen enkele vrije samenleving zichzelf zou aandoen wat deze agenda vereist. [...] De eerste stap hiertoe is die lastige vrijheden schrappen die telkens in de weg zitten.'

Die vrijheden die de man noemde zijn onder andere de vrijheid om ongegeneerd te consumeren. Want wat maakt het uit dat de wereld van onze kinderen minder bewoonbaar wordt, als wij maar in onze Tesla kunnen rijden en doen alsof we ons steentje bijdragen aan een betere wereld? Voor die vrijheid wordt echter een andere vrijheid met het grootste gemak geofferd: de vrijheid tot demon-

stratie en verzet. Want die klimaatactivisten moet je aanpakken, ze zijn immers de party-poopers van het consumentisme.

Ik echter, ben niet meer bereid om de discussie aan te gaan met lieden die ziende blind en horende doof zijn zoals de Amerikaanse Heartlanders en hun Nederlandse equivalenten. Wel wil ik het hebben over het belang van de natuur voor de planeet en mens en dier. En uitiem ons voortbestaan als soort. En wat je daar zelf voor kunt doen als het collectief te zeer gehecht is aan hun materialistische levensstijl en te stupide om in te grijpen. Ik ben met Klein, Thunberg en een waslijst aan denkers, wetenschappers, een enkele politicus en drommen auteurs gelukkig niet de enige. Helaas staan we met zijn allen wel op achterstand ten opzichte van de klimaatproblematiek ontkenkende idioten als Baudet die - hoe is het mogelijk - het politiebureau bestuurt van de enige tijd in ledental grootste partij in dit land. Want zij entameren aan het egoïsme dat diep in het electoraat is geworteld.

Bestaat er dan eigenlijk wel een alternatief voor die alles consumerende kapitalistische economie? Zeker. De Nederlandse hoogleraar economie en liberal arts Arjo Klamer beschrijft in zijn *In hemelsnaam!* al in 2005 zo'n alternatief, zonder dat hij daarbij de bestaande wetten van de economie negeert. De basis is een zekere mate van geaccepteerd altruïsme en solidariteit dat begint bij de strijd tegen het gedrocht armoede. En dan niet altruïsme zoals dat door conservatief rechts wordt afgeschilderd als dommigheid en goedgeefsheid, maar altruïsme in de letterlijke zin van het woord: 'onbaatzuchtigheid'. Het niet streven naar eigen gewin maar naar verbetering van de omstandigheden van de ander. De tegenhanger van egoïsme dus. Wat

4. kapitalisme & klimaat

Amerikanen afschilderen als een vorm van blind socialisme en dat vervolgens zonder enig historisch besef gelijkstellen aan communisme. Klamer legt uit dat zelfs op een bijeenkomst van vertegenwoordigers van kerkelijke organisaties het jammer genoeg nog niet begrepen wordt:

“En toen ging het over de armoede. Het kon toch niet zo zijn dat een paar mensen heel veel geld hebben en massa’s vrijwel niets. De aanwezigen maakten zich druk over de verrijking van het topmanagement en het gegeven dat mensen met bijstand iedere maand 100 tot 200 euro tekortkomen. De oplossing was duidelijk. We moesten ons blijven inzetten voor een herverdeling van inkomen. De inkomensverdeling zou hoe dan ook gelijkjer moeten worden, want dat dicteert het principe van rechtvaardigheid. Ik wees hen erop dat ze vooral economisch dachten over armoede. Terwijl ze net overeengekomen waren dat economische waarden niet centraal staan en slechts middelen zijn om andere waarden te realiseren! Om het plat te zeggen: armoede in hun betoog was een gebrek aan geld en de oplossing was meer geld. Ze keken me niet begrijpend aan. Harrewijn (red: voormalig GroenLinks politicus en dominee) schoof onrustig heen en weer op zijn stoel.”

Klamers altruïsme, dat dus niet een herverdeling van geld betreft maar gericht is op investering door andere lagen van de samenleving (met name het bedrijfsleven) in gemeenschappelijke zaken als kunst en cultuur, maar ook zorg en onderwijs, gaat wellicht te ver voor een grootschalige invoering. Maar wanneer hij pleit voor de waardering van een alternatieve economie waarin ruilhandel, hergebruik, vrijwilligerswerk en niet consumptieve zaken

als kunst en cultuur op waarde worden geschat, èn beloond door de samenleving (dat kan dus ook het bedrijfsleven zijn), wordt het duidelijker. Hij noemt daarbij neotraditionalisme als basis; Klamers neotraditionalisme richt zich op het goede leven dat mensen nastreven, en met enige nadruk ook het goede samenleven. Daarbij komen aspecten als ondersteunen en gunnen aan bod, begrippen die haaks staan op winst/verlies en egoïsme. Waar in de ons bekende economie waarde wordt omschreven als economisch kapitaal, economische schulden, vermogen en rente, worden in zijn model sociaal kapitaal en cultureel kapitaal toegevoegd aan de waardebalans. Hij pleit actief voor een solidaire ‘economie van het genoeg’:

“Ik ben al dat consumeren echt goed zat.’ De vriendin sprak met enige wanhoop. Iemand anders, die veel in arme landen werkt, vertelde me dat ze in tranen uitbarst als ze na thuiskomst ziet hoe mensen hier vooral bezig lijken te zijn met winkelen en kleren. Het contrast is te pijnlijk. Kleine groepen voegen de daad bij het woord en propageren het ‘consuminderen’, om iets van dat onbehagen kwijt te raken. Een enkeling gaat verder en bekent zich tot een ascetisch leven.”

Ik ben zelf geruime tijd en frequent in vluchtelingenkampen geweest en herken de emotie van de vriendin in Klamers’ verhaal. Ze heeft wat mij betreft volkomen gelijk. Toch ben ik tien jaar na mijn bezoek aan die kampen zelf weer die consument. Zei het dat ik een voorliefde heb voor hergebruik en kringloopwinkels en als het kleding betreft koop ik het liefst de, helaas wat duurdere, beslist duurzamer kleding van merken die ecologisch en humaan bewust produceren. Het kost wat, maar dan heb je ook

4. kapitalisme & klimaat

wat. Toch vind ik ook dat ik nog altijd niet genoeg doe. Het valt ook niet mee want het collectief dat verantwoord met de wereld, haar bronnen, grondstoffen en bewoners om wil gaan is weinig commercieel en maar beperkt zichtbaar. Het wordt zelfs constant aangevallen door de populisten. Populisten tegen globalisten en populisten tegen milieu- en mensenrechtenactivisten. Verwijzend naar een oud vakbondslied uit socialistische tijden vraag ik u nu dus: ‘Who’s side are you on?’

Anderen na Klamer hebben de consequentie die hij beschrijft getrokken en komen met een individueel alternatief. Zo beschrijft de Brit Paul Kingsnorth in zijn *Bekentnissen van een afvallig milieuactivist* hoe hij erachter is gekomen dat we de collectieve strijd om het milieu allang hebben verloren. Hoe decennia milieuactivisme geen enkel significant resultaat heeft geboekt. En vooral hoe hij met zijn gezin ervoor gekozen heeft om dan maar ergens op het platteland in Ierland romans te gaan schrijven en het eigen leven op een zo ecologisch verantwoord mogelijke manier in te richten. Hij vertelt hoe het hem nu vergaat en trakteert ons op twee citaten en een betoog:

“Wanneer we winnen, is het met kleine zaken, en de triomf zelf maakt ons klein. Wat uitzonderlijk en eeuwig is wil niet door ons vervormd worden.” - Rainer Marie Rilke.

En

‘Sommige tuinen worden beschreven als vluchthavens terwijl ze eigenlijk aanvallen’ - Ian Hamilton Finlay.

Het meest opwindende ding in mijn leven op het moment is een zeventien liter emmer vol met menselijke uitwerpselen.

Dat moet ik uitleggen.

Kort geleden heb ik het spoeltoilet uit onze woning verwijderd en vervangen door een composttoilet dat ik zelf heb gemaakt. Het is in de meest basale vorm: we schijten in een grote emmer en bedekken de stront met zaagsel. Wanneer de emmer vol is leeg ik de inhoud op een composthoop, waar het gedurende een jaar rot. Aan het eind van dat jaar, zouden we een veilige en voedzame compost moeten hebben om te gebruiken voor onze fruitbomen en bosjes, voor het brandhout van de espen en berken die we deze winter zullen planten, en voor het kleine voedselbos dat we van plan zijn te groeien voor zolang als we gezond zijn. [...] Als het spoeltoilet een metafoor voor een beschaving is die zijn eigen uitwerpselen van zijn handen wil wassen zolang als het elders wordt opgevangen, dan is een composttoilet een kleine restitutie, en een statement: Ik zal mij niet de consequenties van mijn eigen handelen de rug toekeren. Ik ga die niet aan anderen doorgeven om mee te dealen. Ik ga niet in schoon drinkwater schijten om het daarna door een leiding te spoelen om het met industriële chemicaliën te laten reinigen op de een of andere waterzuivering die ik nooit bezocht heb. Ik zal mijn eigen grond bemesten met mijn eigen mest, en daardoor zal ik een belangrijk deel van mijn leven in deze wereld beheersen, en die beheersing geeft me er meer meer begrip over. Ik zal iets van mijzelf terug graaien. Zelfs in de regen, zelfs in de winter; ik zal met mijn eigen shit dealen.“

4. kapitalisme & klimaat

Nu hoeft u niet allemaal uw huidige toilet te slopen, maar het is goed om in te zien dat dergelijke ingrepen - als je in de gelukkige omstandigheid bent je die te kunnen veroorloven (je moet immers een huis en vooral land hebben) - je nog iets anders brengt dan het direct zichtbare effect ervan: je kunt gelukkig worden van verantwoord leven en dat geluk is minstens zo realistisch als het geluk dat veel mensen ervaren als ze flink wat geld hebben. Hij is daarbij zo overtuigend dat ik besloten heb zijn voorbeeld maar te gaan volgen. En trouwens, eigenlijk is het maar de vraag of je een huis in traditionele zin nodig hebt. Er bestaan namelijk goede alternatieven.

Samen met Henry David Thoreau (zie hoofdstuk 1) en Naomi Klein is Paul Kingsnorth in deze tijd een van mijn helden en een bron van inspiratie geworden. Zowel voor wat betreft de verbinding met de literatuur als hun levenswijze (het een kan wat mij betreft niet zonder het ander). Thoreau deed ruim anderhalve eeuw voor Kingsnorth iets vergelijkbaars als de voormalige milieuactivist door zich gedurende een jaar terug te trekken in een eenvoudig leven niet ver van Concord, Massachusetts. Zijn simpele huis, dat hij zelf bouwde, stond bij het meer Walden Pond in bossen die in bezit waren van zijn vriend en mentor de naturalist Ralph Waldo Emerson. Dat jaar afzondering bracht hem inzichten in het belang - en de macht - van de natuur, en ons zijn beroemde in 1854 verschenen boek *Walden, of een jaar in het bos* waarin hij verslag doet van dat jaar. Walden werd voor alle volgende generaties moderne naturalisten een eindeloze bron van inspiratie. Thoreau schrijft in *Walden* onder andere het volgende:

“Omdat ik aan sommige dingen de voorkeur gaf boven andere, en vooral gehecht was aan mijn vrijheid, en omdat ik een zwaar leven kon leiden en me toch goed voelen, wilde ik mijn tijd niet besteden aan het verdienen van kostbare tapijten en ander fraai meubilair, of aan de verfijnde keuken, of een huis in Griekse of gotische stijl. Als er al zijn voor wie het niet storend is om deze dingen te verwerven en die weten hoe ze te gebruiken wanneer ze ze eenmaal hebben, laat ik het graag aan hen over ernaar te streven. Sommigen zijn ‘vlijtig’ en lijken te houden van werken om het werken, of misschien omdat het hen van ergere wandaden afhoudt; tegen zulke mensen heb ik momenteel niets te zeggen. Aan hen die niet zouden weten wat te doen met meer vrije tijd dan ze nu genieten, zou ik de raad geven nog twee keer zo hard te werken als nu - werken tot ze zichzelf hebben afbetaald en hun ‘free papers’ krijgen.”

Van altruïsme is bij Thoreau dus geen sprake. Integendeel, hij vindt zichzelf juist egoïstisch en wordt daarin bevestigd door zijn omgeving. Over misplaatst altruïsme schrijft hij zelfs:

“Er is geen stank zo erg als die welke uit gecorrumpeerde goedheid opstijgt. Het is een menselijk, een goddelijk kadaver. Als ik zeker wist dat iemand naar mijn huis kwam met de vooropgezette bedoeling mij goed te doen, zou ik wegrennen alsof mijn leven ervan afhing.”

Thoreau's terugtrekken op zijn stellingen, het huis dat hij in het bos bouwt, is wat hem betreft dus een vorm van

4. kapitalisme & klimaat

toegestaan egoïsme. En het is iets dat je bij voorkeur alleen, of in zeer vertrouwd gezelschap, doet. Het is niet iets dat we collectief kunnen doen, we zouden geen bos of vrije natuur meer overhouden. Maar het is ontegenzeggelijk heilzaam voor de mens en de planeet om zich terug te trekken in een - in de ogen van anderen eenvoudig - maar in praktische zin soms uitdagend - bestaan. Dat hoeft zelfs niet eens permanent. Een geruime tijd een dergelijke ervaring hebben heeft al zijn weerslag in het verdere leven, ik kan u dat op grond van mijn eigen ervaringen met het leven op het Nepalese platteland verzekeren. Het is mij onmogelijk geworden om de wereld te zien als een etalage voor consumentisme, veel eerder is de mijn omringende wereld een schatkamer vol verbijsterend mooie - deels onontdekte - en eindeloos mysterieuze rijkdommen. Rijkdommen van natuur en cultuur. Rijkdommen die de mensheid voluit mag gebruiken voor eigen nut en belang, maar alleen als dat niet plundering van de schatkamer inhoudt.

Ik weet mij met mijn intenties dus inderdaad in goed literair gezelschap. Zowel historisch gezien als nu in deze moeilijke tijd waarin onze planeet in noodvaart koerst op een toekomst waarin de mensheid een onbetaalbare rekening gepresenteerd krijgt. Thoreau, Klein, Klamer, Kingsnorth en het duo Patel & Moore, dat zo aan het woord komt, ze hebben gemeen dat ze ieder voor zich hebben ingezien dat waar Adam Smith ons naartoe bracht de verkeerde bestemming langs een gevaarlijke weg was. Dat het anders moet en in zekere zin ook dat het anders kan. Ongebreidelde groei is natuurkundig onmogelijk omdat de bronnen en spankracht van de natuur - onze Aarde - eindig zijn, ook al beweren de argelozen anders.

Het heelal is dan wellicht oneindig, maar onze aarde is dat gewoon niet. Wij zullen moeten werken met de grenzen aan het bestaan.

Laat u dus niet verleiden om natuur en natuurwetten terzijde te schuiven. Een Tesla in plaats van uw benzineslurper is geen alternatief. Het is een schijnoplossing. De echte oplossing is minder auto's, minder vliegtuigen, minder onnodige technologie, minder onnodig verbruik van bronnen, minder onnodige consumptie. Technologische innovatie is nu dom genoeg vooral gericht op het opwekken van alternatieve energie om daarmee te voldoen aan onze immer groeiende verbruik en nauwelijks op het minder verbruiken van energie. Ok, de opkomst van led-verlichting suggereert anders. Maar laat u niet foppen: iedere accu die nodig is in een apparaat of vervoermiddel wordt nog altijd gemaakt van grondstoffen die schadelijk zijn voor het milieu, leiden tot toename van broeikasgassen en worden ook nog eens gewonnen op een wijze waarbij grove mensenrechtenschendingen aan de orde van de dag zijn. Als u daar niet van kunt slapen, is dat volkomen terecht. En ik zal het voor u nog wat verscherpen aan de hand van wat Rai Patel en Iason Moore schreven in hun *Een geschiedenis van de wereld in zeven goedkope zaken*:

“Klimaatverandering maakt het onmogelijk om in ons dagelijks leven te negeren hoe de planeet is veranderd. De intensiteit en frequentie van ‘extreme weersverschijnselen’ in de afgelopen jaren zijn onmiskenbaar. Droogtes hebben de landbouw in Californië geruïneerd. Inwoners van Basra in Irak zagen in juli 2016 het kwik stijgen tot maar liefst 54 graden Celsius, terwijl er diezelfde maand in delen van Iran een hitte-

4. kapitalisme & klimaat

index van 60 graden Celsius werd bereikt. De Iraakse economie is misschien met een vijfde gekrompen tijdens de hittegolf van de zomer van 2016. Waarschijnlijk zal de hittestress - die een dodelijk effect heeft op kinderen en ouderen - tegen het einde van de eeuw delen van het Midden-Oosten onbewoonbaar hebben gemaakt. Bosbranden van een ongekeerde schaal treffen inmiddels westelijk Canada. Hittegolven zijn duizenden mensen fataal geworden in India. Voor Amerikanen was de overstroming van Louisiana in augustus 2016 - waarbij dertigduizend mensen van huis en haard werden verdreven - het hoogtepunt van een statistisch onwaarschijnlijke opeenvolging van extreme weersomstandigheden. Een dergelijke storm kwam normaal eens in de vijfhonderd jaar voor, volgens de National Oceanic and Atmospheric Administration (red. inmiddels door Trump gekortwiekt), maar in de vijftien maanden daarvoor waren er maar liefst acht van dit soort stormen geweest.

Zo is het dus om in het kapitalocean te leven. Zeker, eerdere menselijke beschavingen veranderden hun leefomgeving ook. Maar ze werkten geen van alle met een strategie van de goedkope natuur die een transformatie van de planeet in Natuur en Samenleving heeft mogelijk gemaakt door middel van de onderwerping van menselijk en niet-menselijk leven. [...] Inheemse Volkeren blijven zich verzetten en worden daarom ook nog steeds afgeslacht - al heet dat in het taalgebruik van het kapitalocean niet langens 'uitroeien'. Tegenwoordig worden ze 'ontwikkeld'.

De cycli van natuur naar geld en vervolgens naar kapitaal hebben ons op dit moment in de geologische geschiedenis doen aanbelanden."

Die hier genoemde gerichte onderdrukking van inheemse volken kennen we trouwens al van Columbus. Patel en Moore vervolgen:

“Op de derde dag in de Nieuwe Wereld gaf Columbus de koning en koningin van Spanje een beschrijving van een eiland dat in een vesting zou kunnen worden veranderd:

‘al zie ik niet in waarom dat nodig zou zijn, want deze mensen zijn bijzonder simpel in hun gebruik van wapens, zoals uwe hoogheden kunnen zien aan de zeven die ik heb laten meebrengen naar huis opdat ze onze taal leren en vervolgens terugkeren; tenzij uwe hoogheden het bevel zouden geven dat ze allen naar Castilië gebracht moeten worden, of als gevangenen moeten worden gehouden op hetzelfde eiland; met slecht vijftig man zijn ze namelijk allemaal te onderwerpen en te dwingen om te doen wat er van hen wordt gevraagd.’“

Wie de film *The Mission* heeft gezien weet hoe er met de Zuid-Amerikaanse Indianen is omgegaan door de Spaanse en Portugese kolonisten - er was immers goedkoop geld in de vorm van goud en zilver gevonden. Denken dat die benadering van inheemse volken niet meer aan de orde is, is naïef. We kunnen de ogen niet sluiten voor wat de regering Bolsanero in Brazilië de laatste inheemse bewoners van de Amazone-delta aandoet. Omwille van geld; want hout en grond voor plantages vertegenwoordigen een groot kapitaal. Het zou niet vreemd zijn om de potjes in de supermarkt te toetsen op land van herkomst en

4. kapitalisme & klimaat

onze aankoopbesluiten te laten beïnvloeden door wat we dan lezen.

Dat vorig jaar de Mexicaanse natuurbeschermer Homero Gomez, die zich decennialang bezighield met de bescherming van de overwinteringsplek van de Monarch vlinder, werd vermoord had te maken met de illegale houtkap die er in dat unieke leefgebied wordt gepleegd door criminele bosbouwers - bendes - die de onuitgesproken bescherming genieten van hun regering. Waar wij mee handelen. Want hout is geld. Net als drugs geld is en het middel waardoor Zuid-Amerika al zolang wordt geteisterd. Die drugs gaan (net als dat hout, de soya, bananen en palmolie) voor het grootste deel naar Noord-Amerika en Europa. Naar Rotterdam. Naar Vlissingen.

En dan komt die moord op Homero Gomez ineens heel dichtbij. De keuzes die bij ons in de politiek en samenleving worden gemaakt, zelfs als het gaat om drugsgebruik, houtgebruik en wat al niet, bepalen de levens van mensen in Zuid-Amerika. De verkoop van Tesla's beïnvloedt direct de levens van de bevolking in Congo, want daar komt de kobalt vandaan die in iedere Tesla accu is verwerkt. Onze schone lucht kost Afrikanen het leven, Zuid Amerikanen hun Amazone en in Azië het leefmilieu. Dus ook onze individuele keuzes bepalen hoe natuur en mensheid gebrandschat worden. En we moeten ons dat realiseren. Het is idioot om over het slavernijverleden te spreken en over compensatie voor het kolonialisme van onze voorouders zonder dat we oog hebben voor de hedendaagse slavernij waarbij mensenlevens worden geofferd op het altaar van ons kapitalisme. Zonder enige terughoudendheid. Afrika, Zuid-Amerika en grote delen van Azië zijn nog altijd de wingewesten en de afvalputten van het moderne technologische kapitalisme. Westers en Aziatisch kapitalisme.

En we kunnen niet zeggen dat we het niet wisten. We kunnen hoogstens toegeven dat we de andere kant op keken, zoals de bewoners van het Alpendorpje die het zo druk hadden met hun onderlinge twist over de bestrijding van een virusziekte onder hun vee op een vervloekte alpenwei, dat ze niet zagen wat er aan het gebeuren was. Zoals Charles-Ferdinand Ramuz in zijn briljante roman *De grote angst in de bergen* in 1926 schreef. Ramuz confronteert ons daarin met een virale koeienziekte, de verstoring van de natuur door menselijk handelen en de onontkoombare wraak van die natuur. Een virusuitbraak en door geweerschoten opgewekte gletsjerbreek komen samen met fatale gevolgen. Je kunt zijn werk dus ook lezen als een in 1926 geschreven waarschuwing tegen het ongebreideld kapitalisme, want het verhaal begon met het om economische redenen exploiteren van bergweides waarvan bekend was dat die twintig jaar eerder door een ziekte dieren en mensen het leven had gekost. Die no go area werd geschonden en het eindigt met de ondergang van degenen die zich hebben laten verleiden toch de exploitatie aan te vangen:

“Daarna zweeg alles stil, niemand verroerde zich meer. Zo heeft dat daarginds, bergopwaarts in het dal, alle tijd gehad om te ontstaan en te komen; en het was een soort rollen zoals wanneer de donder in de verte rommelt en het was, meer vooraan, alsof er klokken luiden.

Dan beginnen we te luisteren, dan beginnen we tot luisteren in staat te zijn; en dan iemand, midden in de stilte, iemand plotseling: ‘Zij zijn het! Die van de hut!...’ [...] En ditmaal, in deze nieuwe stilte, barst heel

4. kapitalisme & klimaat

dicht bij ons het klokgelui los; vervolgens hebben die van de hooischoor maar net genoeg tijd om zich links en rechts van de weg opzij te werpen, zoals wij zelf ook doen, of tenminste proberen te doen, maar we waren met te veel en liepen elkaar voor de voeten.

Zij schieten in het wilde weg. Ze schieten wat ze kunnen.

Twee mannen gingen voor de kudde uit, we zien ze als eersten het bos uitkomen; we zien ze nog even, dan zien we ze niet meer. [...] hij heeft nog tijd gehad om zijn arm omhoog te steken, wat wil zeggen: ‘Stop met schieten... Ik ben het...’ maar ze schieten. [...] En die van de wachtposten bleven maar schieten, maar nu schieten ze op lijken; de rest van de kudde was al voorbij.

Je kan evengoed een windvlaag willen tegenhouden, je kan evengoed een lawine willen tegenhouden.

Het stormde al op ons los. Het snoof schor. Vrouwen schreeuwden. Het schudt de aarde door elkaar. [...] en dan rolt het voor ons langs...

Ze zeggen nog: ‘Kort daarna is het water gekomen. Dat onweersgeluid dat je hoorde, dat was het water. Er moet zich in de gletsjer een dam hebben gevormd. Het water is als een muur neergestort,’ [...]

Ze zeggen: ‘Het heeft ons meer dan een jaar werk gekost om de weiden vrij te krijgen van stammen, van zand, van keien... En al die tijd, de ziekte. Alle beesten zijn er aan onderdoor gegaan. En daarna waren de mensen aan de beurt.’”

En hoe verschillend is dat met onze vlucht naar nieuwe energiebronnen zodat we ons consumptisme overeind kunnen houden en brave gedisciplineerde burgers wor-

den - menselijke productie- en consumptiefactoren - gericht op economische groei? In plaats van ons te realiseren dat zelfs een nulgroei geen soelaas zal bieden maar we moeten leren krimpen. Ik kan u uit eigen ervaring verzekeren dat op veel gebieden het hanteren van ‘de economie van het genoeg’ een prettige, soms louterende maar bovenal conserverende benadering van onze werkelijkheid is. Maar wie is ertoe te verleiden om de overstap te maken van meer naar minder?

Iedere keer als er bij ons in huis brood of wasmiddel gemaakt wordt, is er sprake van een soort blijdschap. Om het economisch voordeel dat we ermee behalen en omdat we weten dat we een klein beetje werken om de planeet minder te verontreinigen. En we weten ook wel dat het nog veel beter kan, zonder dat het ons wat hoeft te kosten. Het is, dat weten we, absoluut niet genoeg! We hergebruiken zoveel mogelijk, er is niets mis met de kringloopwinkel, oude meubels gaan langer mee dan de meeste mensen denken en zeker langer dan de zoveelste trend die rap voorbijgaat. We hoeven niet allemaal zo te leven, maar hoe mooi zou het zijn als we dat wel deden? En hoe mooi zal het voor de wereld en onszelf zijn als we leren te krimpen, leren in te zien dat er een woord bestaat dat nu belangrijker dan ooit is: genoeg! Want genoeg is heus genoeg. En wasmiddel maken is zoals aan het begin van dit hoofdstuk bleek eigenlijk heel erg eenvoudig!

Leeswijzer

Adam Smith

Een onderzoek naar aard en oorzaak van de rijkdom van staten.

4. kapitalisme & klimaat

Naomi Klein	Brand!
Arjo Klamer	In hemelsnaam!
Paul Kingsnorth	Bekentenissen van een afvallig milieuactivist
Henry David Thoreau	Walden
Rai Patel, Iason Moore	De geschiedenis van de wereld in zeven goedkope zaken
Charles Ramuz	De grote angst in de bergen

www.annaros.nl
www.woordenstorm.nl

Auteur: Anna A. Ros
Illustraties: Puck & Moon
Ontwerp omslag en layout: Woord & Storm
Gezet in Candara
Eerste druk
ISBN 978 94 640 5422 4
© 2021 Anna A. Ros

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, doorgegeven of gepubliceerd zonder schriftelijke toestemming vooraf van de auteur.